

QARABAĞLI MÜƏLLİFLƏRİN ƏLYAZMALARI

Nailə SÜLEYMANOVA,

*AMEA-nın Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu,
ilahiyyat üzrə fəlsəfə doktoru, dosent*

AÇAR SÖZLƏR: *Qədim, əsər, nüsxə, əlyazma.*

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: *Древний, произведение, копия, рукопись.*

KEY WORDS: *Ancient, work, copy, manuscript.*

AMEA-nın Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda qorunan nadir əlyazma nüsxələri arasında elmin müxtəlif sahələrində böyük xidmətlər göstərmiş bir sıra məşhur qarabağlı alimlərin əlyazmaları da saxlanılır. Elm tarixində şərəfli yer tutan bu alimlərin əsərləri həm mətn olaraq, həm də tərtibatı baxımından dünya kitab xəzinəsinin gözəl nümunələridir. Tədqiqata cəlb etdiyimiz qarabağlı müəlliflərin əlyazmaları aşağıdakılardır:

Mir Möhsün ibn Hacı Seyyid Əhməd Nəvvab Qarabaği

Mir Möhsün Nəvvab 1833-cü ildə Şuşa şəhərində anadan olmuşdur. Təhsilini Şuşada alan Nəvvab türk, ərəb, fars dilləri ilə yanaşı, riyaziyyat və nücum kimi elm sahələrini də öyrənmişdir. O, həmçinin ədəbiyyat və musiqi kimi sahələrdə də hərtərəfli biliyə yiyələnmişdir. Çoxşaxəli yaradıcılığa malik Nəvvab ornamental divar rəsmləri də çəkmiş, gözəl xətlə yazdığı əlyazma əsər nüsxələrinin və şəxsi mətbəəsində daşbasma üsulu ilə çap etdiyi kitabların illüstrasiyalarını özü hazırlamışdır. Bir çox şeirin müəllifi olan Nəvvab türk və fars dillərində müxtəlif elm sahələrini əhatə edən əsərlər də yazmışdır. O, klassik Şərq musiqisi haqqında “Vüzuh əl-ərqam”, ədəbiyyata aid “Təzkireyi-Nəvvab”, “Divani-əşari-türki”, “Kəşf əl-həqiqeyi-məsnəvi”, tarixə dair “Bəhr əl-həzən”, “Tarixi-rəzmi (*“rəzm” dava, qovğa – Red.*) erməni və müsəlman” və digər elmi, ədəbi-bədii əsərlərin müəllifidir. Mir Möhsün Nəvvab 1918-ci ildə Şuşa şəhərində vəfat etmişdir [2, s.18; 6, s.192].

Hazırda onun əsərlərinin otuza yaxın əlyazma nüsxəsi Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılır. Biz bu nüsxələrdən avtoqraf olanların bir neçəsini misal göstərmək istəyirik. Belə ki, Nəvvabın fars dilində “Divani-əşari-farsi” adlı iki avtoqraf divan nüsxəsi mühafizə edilir. Əlyazmalara fars dilində qəzəl, rübai, Hafiz Şirazi və Sədi Şirazinin şeirlərinə yazılmış təxmislər daxil edilmişdir. 1898-ci ilə aid nüsxədə Nəvvabın bəzi şairlərin şeirlərinə cavab olaraq yazdığı nümunələr də vardır. Bu nüsxədə o, görkəmli qarabağlı şəxsiyyətlərin (Uğurlu bəy Qarabağinin oğlu Rəhim bəy, İbrahim xan Cavanşirin nəvəsi Cəfərqulu xan, Şeyxülislam Axund Əhməd və s.) vəfat tarixlərini qeyd etmişdir. Əlyazmalar İnstitutunda Nəvvabın Həzrət Hüseynə həsr olunmuş 12 mərsiyədən ibarət “Dəvazdəh bənd” adlı avtoqraf əsəri də mühafizə edilir. 1897-ci ildə fars dilində yazdığı əsər məcmuəyə (261b-265a) daxil edilmişdir. Müəllif tərəfindən əsərin sərlövhəsi qızılı, yaşıl və göy rənglərdən istifadə edilərək yazılmışdır. Bu əsərin avtoqraf olmayan daha üç nüsxəsi İnstitutda qorunmaqdadır.

Nəvvabın diqqətçəkən avtoqraflarından biri də “Kəşf əl-həqiqeyi-məsnəvi” adlı əsərinin üç nüsxəsidir. Üç cildə ibarət olan bu əsərə fars dilində mənzumə və təmsillər şəklində nəsihətlər daxil edilmişdir. Nəsihətlər müxtəlif məzmunlu olub, atalar sözlərindən istifadə edərək cəhalət, hiyləgərlik, tənbellik kimi pis əməllərdən uzaq durmağın və təhsil almağın xeyirlərindən danışıq. Əlyazmanın sonunda müəllif musiqiyə, xüsusilə də muğama dair maraqlı məlumatlar qeyd etmişdir. Hər üç nüsxədə müxtəlif rənglərdə çiçək motivləri ilə təzhiblənən sərlövhə tərtib olunmuşdur. Nəvvab müəllif, katib olmaqla yanaşı, xatırladaq ki, həmçinin bəzi əlyazmalarda çəkilmiş miniatürlərin də rəssamıdır. Əlyazmalardan birinin ilk səhifəsində Nəvvab rəngli bir kəpənək rəsmi çəkmişdir. Digər əlyazmada isə iki rəngli miniatür çəkilmişdir. Bu miniatürlər klassik miniatür boyakarlığından daha çox müharibə və ov səhnələrini təsvir edən frizləri xatırladır. Üçüncü əlyazmada Qacar dövrünün rəssamlıq məktəbinə aid edilən iki rəngli miniatür çəkilmişdir. Nəvvabın klassik Azərbaycan muğamatına dair 1883-cü ildə qələmə aldığı “Vuzuh əl-ərqam” adlı risaləsinin yeganə avtoqraf nüsxəsi də Əlyazmalar İnstitutunda saxlanılır. Əsərdə musiqinin yaranma tarixi ilə yanaşı, muğamatın guşə və şöbələri cədvəllərdə izah etmişdir.

Nəvvabın dini məzmunlu əsərlərini həm fars, həm də türk dilində yazmışdır. Bunlardan “Şəms əl-hidayə” adlı əsəri diqqət çəkir. Nüsxə müəllifin nəzarəti ilə 1887-ci ildə Şuşada Molla Əbdüləli Qaracadağı tərəfindən köçürülmüşdür. Əsərdə Nəvvab İslam ilə Xristianlığın müqayisəli təhlilini vermişdir. Nəvvabın müəllifi olduğu əsərlərin avtoqraf nüsxələri arasında içində miniatürlər çəkilmiş, 1864-cü ildə fars dilində yazdığı “Bəhr əl-həzən və kənz əl-mühən” adlı iki hissəli əsəri gözəl nümunələrdən hesab edilir. Nəvvab mətni böyük ustalıqla, aralarını rəngarəng çiçək motivləri ilə bəzəyərək dörd sütunda yazmışdır. Ortasında müəllifin və əsərin adı, tarixi yazılmış sərlövhə rəngli boyalarla çiçək motivləri ilə tərtib edilmişdir. Nüsxədə ayrı-ayrı kompozisiyada verilmiş, Qacar dövrünün üslubuna aid edilən beş miniatür çəkilmişdir. Miniatürlərdə Kərbəlada baş vermiş müharibə səhnələri, İmam Hüseyn mücahidlərinin şücaətləri və s. təsvir olunmuşdur. Əsərin eyni tərtibatlı “Kənz əl-muhən” adlı ikinci hissəsinə isə on iki imam haqqında qəsidələr, türk və fars dillərində yazılmış şeirlər daxil edilmişdir. Nəvvabın istər müəllif, istər rəssam və istərsə də cildçi kimi hazırladığı bu abidə Azərbaycan kitab sənətini öyrənmək baxımından xüsusi əhəmiyyətə malikdir.

Müəllifin fars dilində yazdığı avtoqraf əsərlərindən “Pendnamə”, “Ziya əl-ənvar”, “Nur əl-ənvar” əsərləri də Əlyazmalar İnstitutunda mühafizədədir. Bundan başqa, İnstitutda Mir Möhsün Nəvvabın türkdilli əsərləri də saxlanılır. Onun türk dilində yazdığı avtoqraf əsərlərdən “Təzkirə” XIX əsr Azərbaycan şairlərinin həyat və yaradıcılığına həsr olunub. 1892-ci ildə qələmə alınmış bu əsər üç hissədən ibarət olub, birinci hissədə müəllifin özündən əvvəl yaşamış məşhur şairlərdən, ikinci hissədə öz müasiri olan şairlərdən, son hissədə isə məşhur olmayan şairlərdən bəhs edir. Nəvvabın türk dilində yazdığı əsərlərdən “Kifayət əl-ətfal” astrologiya haqqındadır və 12 məqalədən ibarətdir. Əsərin üç avtoqraf nüsxəsi qorunmaqdadır. Hər üç nüsxə 1899-cu ildə yazılmışdır. Müəllif bu əsərdə rus, türk və fars dillərində ayların adlarından, günlərin saylarından, ulduzlardan və günəş tutulmasından bəhs edir. O bu nüsxələrdə günəşin tutulması səbəblərini və planetlərin vəziyyətinin izahlarını zərli və rəngli boyalarla vermişdir.

Mir Möhsün Nəvvab yuxarıda adları çəkilən bütün avtoqraf əsərlərini Şuşada yazmışdır.

Mövla Yusif ibn Məhəmmədcan əl-Qarabaği əl-Məhəmmədşahi

Yusif ibn Məhəmmədcan əl-Qarabaği Azərbaycanın məşhur filosof və şairidir. O, 1532-ci ildə Qarabağın Məhəmmədşahlı obasında anadan olmuşdur. Lakin həyatının çox hissəsini Səmərqənddə yaşamış, tədrislə məşğul olmuş, “Böyük Axund” adı ilə şöhrət qazanmışdır. Elə həmin dövrdə o, məşhur sufi şeyxi Nəcməddin Kübranın (v.1221) adı ilə bağlı olan «kübraviyyə» təriqətinə qoşulmuşdur.

Yusif əl-Qarabaği tiblə də məşğul olmuşdur. O, İbn Sinanın “Qanuni fi ət-tibb” adlı əsərinə haşiyə və izahlar yazmışdır. Bundan əlavə, onun məntiq və kəlam elminə dair ərəb dilində yazdığı “Haşiyə ələ şərh İsağoci”, “Haşiyə haşiyə ələ Təzhib əl-məntiq və əl-kəlam”, “Haşiyə ələ şərh əl-əqayid əl-əzudiyyə” əsərləri də vardır. Alimin əsərləri Türkiyənin müxtəlif əlyazma kitabxanalarında və Özbəkistanın Şərqsünaslıq İnstitutunda qorunub saxlanılır. Yusif ibn Məhəmmədcan əl-Qarabaği Səmərqənddə vəfat etmişdir [18, s.172].

Alimin Əlyazmalar İnstitutunda Cəlaləddin Dəvvaninin (v.1502) “Şərh əl-əqaid əl-əzuiyyə” adlı əsərinə ərəb dilində yazdığı haşiyənin bir nüsxəsi mühafizə edilir. Bu haşiyə “Haşiyəyi-Xanəgahi” adı ilə məşhurdur. Yusif Qarabaği bu əsərini Səmərqəndin Hüseyniyyə xanəgahında yazmış və Əbu Hamid Xəlilullaha təqdim etmişdir. Məcmuədə yer alan abidə yeganə nüsxə olub, Əbdülğəni ibn Hacı Məhəmməd Əfəndi Nəqşibəndinin şəxsi kitabı olmuşdur.

Məhəmməd ibn Əhməd Əfəndi Bərgüşadi

Məhəmməd ibn Əhməd Əfəndi Bərgüşadi XIV əsrdə yaşamış Azərbaycan həkimlərindəndir. Mənbələrdə onun həkimlik fəaliyyəti ilə yanaşı, həm də bir sıra dərman bitkilərindən yeni dərmanlar hazırladığı məlumat verilir. Bərgüşadi tibbə dair əsərlər yazmışdır. Əlyazmalar İnstitutunda onun türk dilində yazılmış bir avtoqraf məcmuəsi qorunmaqdadır. Məcmuəyə türk dilində yazılmış “Kitab ət-Tibb” və iki qısa həcmli mənzum əsər daxil edilmişdir. Bu mənzumələr dini məzmunlu olub, “Mənzumə fi Həqqilləh və ən-Nəbi” və “Mənzumə liqavli əl-Qəzali” adlanır. Məcmuənin katibi naməlum olub, 1823-cü ildə hazırlanmışdır.

Muhyəddin Məhəmməd əl-Hənəfi əl-Qarabaği (ər-Rumi)

Muhyəddin Məhəmməd əl-Hənəfi (v.942/1535) Qarabağda anadan olmuş və ilk təhsilini orada almışdır. Sonralar təhsilini davam etdirmək üçün İstanbula getmiş və orada dövrünün məşhur alimi Yaqub ibn Seyyidi Əlizadədən dərslər almışdır. Təhsilini bitirdikdən sonra əvvəl İstanbulda, sonralar isə ömrünün sonlarına qədər İznikdə Süleyman Paşa mədrəsəsində dərslər demişdir. Muhyəddin Qarabaği Carullah Zəməxşəri (v.1144), Əzudəddin əl-İci (v.1355), Nasirəddin Bəyzavi (v.1289), Cəlaləddin Dəvvani (v.1502), Übeydullah ibn Məsud (v.1346) kimi alimlərin əsərlərinə şərh və haşiyələr yazmışdır. Bu haşiyə və şərhlərə “Şərh isbat əl-vacib”, “Haşiyə ələ şərh Hikmət əl-ayn”, “Haşiyə ələ şərh əl-Viqayə”, “Şərh əl-Əzudiyyə” və s. əsərləri misal göstərmək olar [20, IV, s.369].

Əlyazmalar İnstitutunda Məhəmməd əl-Qarabağinin “Şərh əl-Əzudiyyə” adlı əsərinin 83 nüsxəsi saxlanılır. Əsər Əzudəddin əl-İcinin “ər-Risalə fi ədəb əl-bəhs” əsərinə yazılmış şərhdir. Əlyazmalardan iki nüsxə Əbdülqəni Xəlisoqarızadə ən-Nüxəvi tərəfindən 1833-cü və 1855-

ci ildə köçürülmüşdür. Bu nüsxələr gözəl tərtibatlı olub, nəfis nüsxələrdən sayılır. Ən qədim nüsxə 1644-cü ildə naməlum katib tərəfindən köçürülmüşdür. Digər qədim nüsxələr isə 1670-ci ildə Məhəmməd ibn Əli, 1681-ci ildə Məhəmməd ibn Məhəmməd, 1703-cü ildə Məhəmməd ibn Hacı İbrahim tərəfindən köçürülmüşdür. Digər nüsxələr isə XX əsrin əvvəllərinə qədər Azərbaycanın müxtəlif bölgələrində, bir neçəsi isə Dağıstanda köçürülmüşdür. Müəllifin bu və digər əsərlərinin əlyazma nüsxələri bir çox ölkələrin kitabxana və institutlarında (Türkiyə, İran, Rusiya, Gürcüstan, Britaniya) mühafizə edilir.

Muhyəddin ət-Talışı (Qarabaği)

Muhyəddin ət-Talışı XV əsrdə yaşamış Azərbaycan alimidir. Onun haqqında mənbələrdə ancaq yaşadığı dövr və Hüsəməddin əl-Katinin (v.1358) məntiqə dair “İsağoci” adlı kitabına yazdığı şərhin haşiyəsi haqqında məlumat verilir [19, s.419-422]. Alim Qarabağın dağlıq hissəsinin beş mahalından biri olan Talış mahalındandır. Onun haşiyəsinin çoxsaylı nüsxələri Türkiyənin müxtəlif əlyazma kitabxanalarında saxlanılır. Aparığımız araşdırma zamanı Türkiyədə saxlanılan əlyazmaların birində “Talışı” nisbəsi ilə bərabər “Qarabaği” nisbəsinin də yazıldığı məlum olmuşdur. Əlyazmalar İnstitutunda alimin “Haşiyə ələ şərh İsağoci” adlı haşiyənin müxtəlif dövrlərdə və bölgələrdə köçürülmüş yüz yeddi nüsxəsi mühafizə edilir. Haşiyələrin çox hissəsi XVIII-XIX əsrlərdə Azərbaycanın müxtəlif bölgələrində (Quba, Xaçmaz, Nuxa, Təbriz və s.) köçürülmüşdür. Ən qədim nüsxə isə 1626-cı ildə Əhməd ibn əl-Kərim tərəfindən Təbrizdə hazırlanmışdır. Digər qədim nüsxələr isə XVII əsrdə köçürülmüşdür. Tərtibatı baxımından isə nəfis nüsxə kimi 1887-ci ildə Əbdülgəni Nuxəvi tərəfindən köçürülmüş nüsxəni misal göstərmək olar.

Saleh Axundov Quzanlı Qarabaği

Mirzə Saleh Axundov 1870-ci ildə Ağdam rayonunun Quzanlı kəndində anadan olmuşdur. O, ilk ibtidai təhsilini Quzanlı sakini Axund Molla Hüseyndən almış, fars və ərəb dillərini öyrənmişdir. 1884-cü ildə Quzanlı obasına yaxın olan Şuşa qəzasının Hindrax kəndində açılmış kənd natamam orta məktəbində oxumuşdur. Sonralar Təbrizdə dini təhsil almış Saleh Axundov dilçi olmaqla yanaşı, həm də həkim idi. Mirzə Saleh Quzanlının “Azərtürkcə yeni dolu sözlük” lüğətinin nəfis şəkildə tərtib olunmuş əlyazmasının altı cildinin nüsxəsi Əlyazmalar İnstitutunun xəzinəsində saxlanılır. O bu lüğətdə onomastik sözləri Azərbaycan dilindən götürmüş, latın əlifbası ilə (1929-1939-cu illərdə işlənmiş latın qrafikalı əlifba) iki sütuna yazaraq sıralamışdır. Müəllif lüğətin müqəddiməsində adını qeyd edərkən həkim olduğunu bildirmişdir. Həmçinin müqəddimədə Azərbaycan dilinin Qarabağ şivəli 18010 kəlməsini yeni əlifba sırası ilə düzmüş, öz əli ilə yazdığını qeyd etmişdir. Altı cildlik lüğəti 1924-cü ildə yazmağa başlamış, 1949-cü ildə bitirmişdir. Mirzə Saleh lüğətdə izah etdiyi bir çox sözün yanında rəsmlərini və ölkələrdən bəhs edərkən isə xəritələrini çəkmişdir.

Araşdırma zamanı bir neçə qarabağlı müəllifin həyatı haqqında mənbələrdə məlumat tapa bilmədik. Bu müəlliflər aşağıdakılardır:

Məhəmməd Rafii ibn Dost Məhəmməd Qarabaği

Məhəmməd Rafii Qarabağının mühafizə edilmiş elmi irsindən onun təqribən XVIII əsrin sonu, XIX əsrin əvvəllərində yaşadığı və Qarabağdan olduğu aydındır. Əlyazmalar İnstitutunda “Məşrab əl-Ataşan” adlı əsərinin 4 nüsxəsi saxlanılır. Bu nüsxələrdən ən qədimi 1815-ci ildə Nuxada Məhəmməd Vələd Abdullah Əfəndi Haşimzadə Nuxəvi tərəfindən köçürülmüşdür. Digər iki nüsxə isə 1844-cü ildə Hacı Abdullah Əfəndi və Əbdülkərim Əfqanzadə tərəfindən yazıya alınmışdır. Son nüsxənin katibi və yazılma tarixi isə qeyd olunmamışdır. “Məşrab əl-Ataşan” əsəri Abdurrəhman Caminin (v.1492) ərəb dilinin qrammatikasına aid olan əsərinin şərhidir.

İsmayil ibn Məhəmməd Cavad əl-Qarabaği

İsmayil əl-Qarabaği haqqında mənbələrdə məlumata rast gəlməsək də, nisbəsindən onun Qarabağdan olduğu aydındır. Əlyazmalar İnstitutunda İsmayil əl-Qarabağının fars dilində yazdığı “Məşkuvvut əl-muslimin fi isbati nubuvvət” adlı əsərinin bir nüsxəsi saxlanılır. Əsər peyğəmbərlərin nübuvvətini isbat edən məsələlərdən bəhs edir. Nüsxə Hacı Məhəmməd ən-Nəhavəndi tərəfindən 1879-cu ildə köçürülmüşdür. Katibin nisbəsindən nüsxənin İranda, Həhavənd adlanan şəhərində hazırlandığını ehtimal etmək olar.

Əl-Ğəni Əbülqasim ibn Əli əş-Şuşeyi

Əbülqasim ibn Əli əş-Şuşeyinin nisbəsindən müəllifin Şuşadan olduğu və yazdığı risalələrdən XIX əsrdə yaşadığı qənaətindəyik. Onun Əlyazmalar İnstitutunda iki əsərinin əlyazma nüsxəsi saxlanılır. Bunlardan biri ərəb dili qrammatikasına aid olan “əl-Məqasid” adlı qısa həcmli əsərdir. Məcmuəyə (1b-11b) daxil edilmişdir. Əlyazma 1864-cü ildə Abbasəli ibn Kərbəlayi Ağaqlu tərəfindən köçürülmüşdür. Məcmuədə vəqf olunması haqqında qeyd vardır. Qeyddən aydın olur ki, əlyazma Gəncə şəhərinin axundu Molla Vəliyə vəqf edilmişdir. Əbülqasim əş-Şuşeyinin ikinci əsərinin əlyazma nüsxəsi isə “Məfətiħ əl-cənnan fi əbvab əl-iman” adlı əqaidə dair ərəb dilində yazılmış bir əsərdir. Əsərin köçürülmə tarixi və katibi haqqında əlyazmada məlumat olmasa da, paleoqrafik xüsusiyyətlərinə görə nüsxənin Azərbaycanda və XIX əsrdə hazırlandığı ehtimal edilir.

Allahverdi ibn Kərim Qarabaği

Allahverdi Qarabağının Əlyazmalar İnstitutunda dini məzmunlu, fars dilində yazdığı “Zəxirət əl-zakirin” əsərinin bir avtoqraf nüsxəsi qorunmaqdadır. Əsər qırx məclisə bölünmüşdür. Həzrət Məhəmməd (s) və imamlar haqqında hədislərin məcmuəsidir. Nüsxə müəllif tərəfindən 1896-cı ildə yazılmışdır. Əsərin müqəddiməsində yazılan qeyddən aydın olur ki, o, XIX əsrdə Qarabağda yaşamışdır.

Məhəmməd Bərgüşadi

Məhəmməd Bərgüşadi XIX əsrdə Qarabağ xanlığının bölgələrindən biri olan Bərgüşadda yaşamışdır. Onun həyatı haqqında mənbələrdə başqa məlumat yoxdur. Əlyazmalar İnstitutunda onun ərəb dilində yazılmış “Şərh əl-fəraiz”, türk dilində yazılmış “Risaleyi mənzum” və

“Qəsaidi mənzum” adlı risalələrinin daxil olduğu məcmuə nüsxəsi saxlanılır. “Şərh əl-fəraiz” adlı risalə XIX əsrdə yaşamış alim və sufi Əbdülhəlim əl-Müskürinin “Fəraiz” əsərinə yazılmış şərhdir. Risalənin sonunda isə vəqf haqqında qeyd vardır. Nüsxə 1821-ci ildə Əbdülhəlim Molla Ömər Bərgüşadi tərəfindən köçürülmüşdür.

Əlyazmalar İnstitutunda qarabağlı katiblərdən Məhəmmədqulu ibn Hüseyin əl-Qarabaği, Mirzə Əli Qarabaği, Məhəmməd Əli Əfəndi əl-Qarabaği, Qəhrəman ibn Heydər Qarabaği, Əli ibn Məhəmməd əş-Şuşeyi, Bəşir əl-Qarabaği və bir çox digərlərinin köçürdüyü müxtəlif məzmunlu əsərlər də mühafizə edilir.

Bu məqalədə təqdim etdiyimiz əlyazmalar qarabağlı müəlliflərin ancaq müəyyən qisminə aid olan əlyazma nüsxələr barəsində idi.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Sovet Eksiklopediyası, cild VII. 1983.
2. Əhmədov H. Azərbaycan məktəb və pedaqoji fikir tarixi. Bakı: Elm və təhsil, 2014.
3. Tərbiyyət M. Danişməndani-Azərbaycan. Bakı: 1987.
4. İslam Ansiklopedisi, XXIV cild, İstanbul: 2001.
5. İslam Ansiklopedisi, XVI cild. İstanbul: 1997.
6. Axundzadə Mirzə Xosrov. Şuşa şəhərinin məşhur şəxsiyyətlərinin həyatı və mülkləri (Əlyazma), s. 496.
7. Çingizoğlu Ə. Axundovlar: Mirzə Məhəmməd Qarabağının törəmələri // “Soy” dərgisi, Bakı, 2010.
8. Çingizoğlu Ə. Mamayevlər // “Soy” elmi-kütləvi dərgi, 2011, № 9, səh. 6-10.
9. Çingizoğlu Ə. Vəzirovlar soyu // “Soy” dərgisinin özəl buraxılışı, Bakı, 2008. 88 səh.
10. Kərimov R. Sədi Sani Qarabağının həyat və yaradıcılığı – Sədi Sani Qarabaği qəzəlləri // Bakı: Nurlan, 2012
11. Kərimov R. Qasım bəy Zakir və müasirləri. Bakı: 2013.
12. Köçərli F. Azərbaycan ədəbiyyat tarixi, II cild. Bakı: 1981.
13. Qarabağnamələr. 3 cild. Bakı: Yazıçı, 2006.
14. Qarayev N. XIX əsr Azərbaycan ədəbi məcəlisləri (nəşrə hazırlayan: Vüsalə Musalı) Bakı: Nurlan, 2010.
15. Həsənova F. Bir əlyazma və onun müəllifi haqqında. Əlyazmalar xəzinəsində, IV cild. Bakı: 1976.
16. Hüseyinzadə Ə. XIX əsrin ikinci yarısında Azərbaycan tarixşünaslığı. Bakı: 1967.
17. Mikayılova Ş. Qədim və orta əsrlərdə Azərbaycanda dərmanşünaslıq. Bakı: 2000.
18. Münzəvi Ə. Fehrist farsı, cild 1-5. Tehran: 1348.
19. Seyidbəyli E. Əlyazma xəzinəsində, cild V. 1979.
20. Şərifli K. . Əsərləri, I cild. Bakı: 2019.
21. www.karabakhinfo.com (F. Məmmədli)
22. http://www.artkaspi.az.

Наиля Сулейманова
РУКОПИСИ КАРАБАХСКИХ АВТОРОВ

РЕЗЮМЕ

Среди редких рукописей, хранящихся в Институте рукописей имени Физули НАНА, есть рукописи ряда известных Карабахских авторов, оказавших большую услугу в различных областях науки. Рукописи произведений этих авторов, занимающие особое место в истории науки, также могут считаться прекрасными образцами мировой книжной сокровищницы с точки зрения полиграфии. Турецкие, арабские и персидские рукописи автор Карабаха были включены в это исследование. Предоставляется информация об авторах и текстах произведений, написанных на их языках, в том числе рукописи. Наряду с этими копиями нашего культурного и научного наследия в исследовании были упомянуты имена секретарей, которые переписывали рукописи Карабаха.

Naila Suleymanova
MANUSCRIPTS OF KARABAKH AUTHORS

SUMMARY

Among the unique manuscripts stored at the Institute of Manuscripts named after Muhammad Fuzuli of ANAS, there are manuscripts of a number of famous Karabakh authors who have rendered great service in various fields of science. The manuscripts of the works of these authors, which occupy a special place in the history of science, can also be considered excellent examples of the world's book treasury from the point of view of printing. Turkish, Arabic and Persian manuscripts by the authors of Karabakh were included in this study. Information is provided on the authors and texts of works written in their languages, including manuscripts. Along with these copies of our cultural and scientific heritage, the study mentioned the names of the scribes who copied the Karabakh manuscripts.